

Ivan Cankar:

„To so pa rože!“

Ko je profesor Bercè umiral v daljni ogrski deželi, so mu njegove učenke poslale iz Ljubljane šopek rož. Pogledal jih je in je rekel: „To so pa rože!“ V teh otroških in žalostnih besedah, privrelih iz umirajočega srca, je bilo nezaslišano začudenje, že strahu podobno. Časi mladosti, veselja in rož so bili višje nego na onem svetu, globlje nego v grobu; in prikazali so se osuplim očem kakor duhovi iz pozabljenega življenja. Grozota pa je, da je bilo v resnici to pozabljeno življenje na pragu priprtih duri, komaj šele v veži, tako da bi natanko uho lahko razločilo njegove zadnje korake. V izbi je sladki vonj mladosti, ali že je nedosegljiva roki in spominu, večnost je do njé.

Kdo še misli, kdo govori, kakor je mislil in govoril pred nekaj dnevi? Ker le nekaj dni je vmes. Tudi obrazi niso več tisti, ki so bili včeraj, hoja je druga, vse gibanje drugó. Človek je stopil pred izbočeno ogledalo; tam vidi svojo spako in se ne pozna več; celó ne spomni se, kdo je bil. Srce, to žalostno srce pa sluti svetlo podobo; in v slutnji je še svetlejša in slajša, nego je bila tam zdavnaj.

Ali boji se človek solnca, boji se rož. Poveša oči, nezaupljiv je in preplašen, kadar mu slutnja potrka na srce; solnca in smeha ga je sram. Ne vzdihuje po svoji prejšnji podobi, obrača se od nje, pobegnil bi rad. In to ni starost; saj je vmes komaj nekaj dni, le korak iz veže na prag.

Starec se smehlja rožam mladosti, boža jih z ljubečo roko; še z mrzlim dihom smrti same se spaja njih topli vonj. Z zaljubljenimi očmi gleda na bela, rosna lica, ki so jih nekoč poljubljale njegove mlade ustnice; z mirnim smehljajem gleda celó na ciprese in grobove. Vse, kar je bilo, je njegova prava last; nobena vesela ura ni izgubljena za zmirom, temveč je nov cekin v skrinji bogastva, ki se ne dá potrositi nikoli. In kadar reče: „To so pa rože!“ — se ne začudi nič; ker rože so v njegovem srcu.

Ti pa, ki nisi starec, ti, ki si komaj šele živel, ti si plah, gledaš duhove. Greš mimo nageljna, ki ti je cvetel še sinoči, povesiš

glavo in molčiš. Vprašam te po ljubici, ki si jo še včeraj pestoval v naročju, pa se oziraš, če me kdo ni slišal. Kaj te je sram te sladke ljubice? Vprašam te po glasnih urah, ki smo jih prevriskali ob vinu v mračni kleti, pa se obrneš v stran. Kaj ti je žal zaradi njih? Rad bi govoril s teboj o tistih časih — oj, kako so še blizu! — ko smo bili močni in zdravi in so naše pogumne misli razmikale oblake, se žogale z zvezdami. Spomni se, kako se je takrat vzdignil naš ponos višje od orla; kako nam je bila prihodnost polna veselih zmag, že v samem pričakovanju izbojevanih; kako smo, vitezi, rešili zalo kraljično, domovino, iz brezdna sramote in bolečin. Spomni se; kaj ni bilo vse to še včeraj, ah, še pred kratko uro? Ti strmiš v ta črna tla, si tih in bled. Osupla beseda, kakor vzdramljena iz polusanj, šepeče na ustnicah: „To so pa rože!“ Greš dalje, ne ozreš se ne name, ne v svoje srce.

Kaj bi ti očital, tovariš v bridkosti? Tudi meni se je zgodilo tako in še huje. Kar sem nekoč doživel veselega, kar žalega, vse mi je bilo pesem; prijazen pozdrav, ljubezniv pogled, en hiter poljub, v mračni veži ugrabljen, vse mi je bila pesem; in tudi bolečina, tudi ta mi je bila pesem, in ta še najslajša; ljudje so stali na polju, so se spogledali in so poslušali z veselim začudenjem. Meni so prepevale naše gore in naše doline, koder sem hodil, in moje srce je prepevalo z njimi; še kadar se je vesoljno nebo razjokalo, so bile solze biseri, ki so prepevali v pisani mavrici . . . Tiho je zdaj, vse tiho, tišje nego o polnoči; od nikoder ni pesmi, še iz grobov ne; jaz pa bi rad pel, duši me v grlu in v srcu.

Tja pojdem, kjer so rasle moje najlepše rože, tja, kjer sem poslušal svoje najslajše pesmi; v tiste kraje pojdem, ki so poslušali smehljaje moj prvi glas, veseli klic škrjanca pod solncem. Tolikokrat so mi dali tolažbe; vselej, kadar sem prišel utrujen, pust in premražen, so mi dali okrepčila in čistega ognja. Kje so? Zbegano oko jih išče, ne vidi jih. Še na grobovih ni ne cvetja, ne znamenja.

Ali bi se tja povrnil, v tiste blagoslovljene kraje, kjer se je moje srce trepetaje odprlo nezaslišanemu čudežu, ljubezni? Tja se povrnem; vesele pesmi so tam, vroče in sočne! . . . Spomni se, draga, na rdeče ciklamne, ki sem te z njimi posul, tam v soparni senci, kraj smrekovega gozdiča, pod avgustovim solncem, ki je v dolgih poljubih pilo, sesalo vaše razpaljeno zemljo. Tvoje oči so bile napol odprte, gledale so tiho in globoko, dvoje sinjih jezer; tvoje ustnice so bile napol odprte, smehljale so se trudno in žejno. Kakor ena sama ogromna ploskev se je nagnil in vzdignil svet

pred mojimi omamljenimi očmi. Spomni se, draga, da se nama spet oglasi tista večna, do samih nebes plameneča pesem. Kje si? Ne vrneš se, ne odgovoriš; ah, še tvoj grob molči, grob najin in najine pesmi.

Rad bi pel, da bi se zvrnil ta črni kamen od moje duše.

Povrnem se na svojo romarsko cesto, na to cesto brez konca, na klance in križpoti, kolovoze, steze in strmine, v dež in vihar, v blato in brozgo, v meglo in mraz in v žgoče poletje; počival bom na mnogoštevilnih postajah, v skednju in v hlevu, v veseli krčmi, v gorki izbi ljubice, v družbi zvestih tovarišev, v gluhi samoti, na travi pod prijaznimi zvezdami; in prepevala mi bo družba in ljubica in noč in samota, prepevala pesmi, ki so bile že zdavnaj v mojem srcu in so čakale, da jim usmiljena roka odklene duri . . . Ni glasú; cesta je mrtva in je v mraku, ne vidim je.

Prepeval bi, zato vsaj bi prepeval, da se zgane ta tišina, ki je strašnejša od same smrti.

Zapoj, duša, zapoj o bolesti, najgloblji, najbolj pekoči in najlepši od vseh! Zapoj o bolesti, ki vre in vpije brez nehanja iz te uboge zemlje, ki jo ljubiš. Oj še ta pesem, še ta najvišja, edina, še ta molči. Srce je zaklenjeno, ječi pod zapahi; glava klone, ustne šepečejo komaj zavedno, v tihem začudenju: „To so pa rože!“ In tudi bolest je le še slutnja brez lica in besede.

Tako blizu je vse in tako daleč; vse, kar je bilo glasnega živega in našega; tako blizu je, da se nam še srce vije in para od slovesa; tako daleč, da že groba ne vidimo več, ne moremo zapeti žalostinke, postaviti znamenja. Ustna bodo kmalu obnemela, komaj šepečejo še ob spominu, ki beži za gore: „To so pa rože!“ . . .

